

Dr hab. Ewa Danowska

Prof. Tarnowskiej Szkoły Wyższej ANS

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Worobjew pt. „Powileńska działalność Adama Honorego Kirkora (w latach 1867-1886)”

Każdą pracę naukową pogłębiającą stan wiedzy o znaczących postaciach związanych z polskimi dziejami, nauką i kulturą należy przyjąć z zadowoleniem. Adam Honory Kirkor (1819 – 1886) jest osobą interesującą, także z tego względu, że jego życiorys, działalność naukowa, wydawnicza i literacka związana jest w dużej mierze z pograniczem kultur: polskiej, rosyjskiej, białoruskiej i litewskiej w XIX wieku.

Doktorantka podjęła się niełatwej pracy przesłedzenia biografii i działalności Adama Kirkora, związanej z koniecznością zaznajomienia się z wieloma źródłami archiwalnymi i opracowaniami, oczywiście nie tylko polskojęzycznymi. Z tego zadania wywiązała się w rzetelny sposób, wyczerpująco traktując tematykę, wyjaśniając nieścisłości i błędy pojawiające się we wcześniejszej literaturze przedmiotu, zapelniając treścią „białe plamy”. Dotarła do nieznanych wcześniej dokumentów, nie unikając wysuwania własnych wniosków w kwestii przedstawienia losów, różnorodnych opinii na temat nietuzinkowej osoby Adama Kirkora i jego poczynań, w swoim czasie różnie postrzeganych przez różne narodowości i grupy społeczne.

Działalność Adama Kirkora po opuszczeniu przez niego Wilna, zwłaszcza okres „krakowski” bogaty w poczynania naukowe i pisarskie Kirkora nie była dotychczas przedmiotem dokładnych badań; również w kwestii jego wcześniejszej biografii Doktorantka dokonała wielu odkryć, uzupełnień i sprostowań.

Tytuł dysertacji doktorskiej został sformułowany konkretnie i jasno, temat pracy ważny naukowo, dobrze precyzowany, a podjęta tematyka metodologicznie opracowana w bardzo dobry sposób. Konstrukcja dysertacji jest harmonijna, opracowanie obszerne – liczące 329 stron, wliczając materiał ilustracyjny. Składa się z czterech rozdziałów podzielonych na podrozdziały, Zakończenia, Bibliografii, Spisu ilustracji, Streszczenia w języku angielskim oraz Aneksu.

Należy zwrócić uwagę na bardzo dobrze napisany Wstęp. Cel pracy został jasno określony i jak się okazuje podczas lektury całości pracy, został osiągnięty. Ta wstępna część dysertacji słusznie została podzielona na podrozdziały. Uzasadnienie wyboru tematu jest

dobrze udokumentowane oraz przedstawione w przekonujący sposób. Do wyboru metod pracy brak jest jakichkolwiek zastrzeżeń – są prawidłowe, a Doktorantka skorzystała w uzasadnieniu ich wyboru z licznych publikacji poświęconych tej kwestii. W kolejnej części Wstępu został przedstawiony stan badań nad życiem i działalnością Adama Honorego Kirkora, z zaznaczeniem znacznego rozproszenia jego spuścizny oraz licznych publikacji jemu poświęconych – w języku polskim, białoruskim, litewskim i rosyjskim. Należy przyznać, że postaci Kirkora poświęcono szereg prac naukowych, co nie znaczy, że kwestia została już dogłębnie zbadana. Doktorantka scharakteryzowała ważniejsze pozycje wykazując doskonale rozeznanie w bibliografii prac i zdolność do ich krytycznej oceny. Drobnym przeoczeniem stanowi brak przywołania chociażby w którymś z przypisów *Bibliografii Literatury Polskiej „Nowy Korbut”*, t. 8 (*Romantyzm*, oprac. zespół pod kier. I. Śliwińskiej i S. Stupkiewicza, Warszawa 1969, s. 32-35), która to pozycja świadczy także o ówczesnym stanie badań nad życiem i twórczością Adama Kirkora.

Została dokonana również charakterystyka źródeł dotyczących podjętego tematu, rozproszonych w licznych archiwach oraz bibliotekach naukowych polskich i zagranicznych, w podkreśleniu archiwaliów najistotniejszych w powstawaniu niniejszej dysertacji.

Doktorantka uzasadniła, że choć w tytule znajduje się określenie powileńskich losów Kirkora, to konieczne jest scharakteryzowanie jego życia i wcześniejszej działalności – co też jak się okazuje w trakcie lektury dysertacji – rzetelnie opracowała.

Jak już zostało wspomniane, dysertacja doktorska mgr Magdaleny Worobjew składa się z czterech rozdziałów podzielonych na podrozdziały. Proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami zostały zachowane, a całość zebranego materiału prawidłowo podzielona i usystematyzowana, poza drobnym wyjątkiem - o którym wspomnę poniżej - oczekując uzasadnienia takiej właśnie konstrukcji przyjętej przez Doktorantkę.

Rozdział pierwszy zatytułowany „Rodowód Adama Honorego Kirkora” jest skoncentrowany na wiadomościach genealogicznych i biograficznych członków rodu od czasów najdawniejszych, znajdujących się w głównie herbarzach, słownikach oraz przekazach rodzinnych. Na marginesie pragnę dodać, że warto sięgnąć do spisów urzędników poszczególnych województw czy ziem, gdzie wymienieni są członkowie rodu Kirkorów (np. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. I *Województwo wileńskie XIV-XVIII w.*, pod red. A. Rachuby, Warszawa 2004, czy t. 4. *Ziemia smoleńska i woj. smoleńskie XIV-XVIII w.*, oprac. A. Lułowicz, A. Rachuba, P.R. Romaniuk, Warszawa 2003). Być może Doktorantka nie miała możliwości sięgnąć do wydanych w 2019 r. *Urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego, Spisy*, t. IX, *Województwo mścisławskie XVI-XVIII*, pod red. A.

Rachuby, zob. indeks nazwisk, s. 233. Rozdział stanowi rzetelne (uzupełnione przez zamieszczoną tablicę genealogiczną), historyczne opracowanie dziejów rodu, którego potomkiem był Adam Honory Kirkor oraz omówienie genezy nazwiska. Mgr Magdalena Worobjew dokonała ustalenia właściwej daty urodzenia Adama Kirkora, analizując i ustosunkowując się do pojawiających się wcześniej wersji. Mamy tu do czynienia z przeprowadzeniem rzetelnej, wnikliwej pracy badawczej. Równie skrupulatne jest przesledzenie zyciorysu Kirkora oraz m.in. jego politycznych zapatrywań, a także kwestii samookreślenia się i dokonywanych wyborów w ówczesnej złożonej sytuacji.

Kolejny rozdział jest również interesujący i wnikliwy, a zawiera opis poczynań Adama Honorrego Kirkora podczas pobytu w Wilnie, gdzie zdecydował się zamieszkać pracując w Izbie Skarbowej, a także realizować swe naukowe aspiracje jako członek Wileńskiej Komisji Archeologicznej i kierownik Muzeum Archeologicznego. W tym mieście zapoczątkował działalność wydawniczą, drukując książki oraz czasopisma w językach polskim, litewskim i rosyjskim. Doktorantka odnalazła nieznane - a także wykorzystwała wcześniejsze - ustalenia naukowe dotyczące A. Kirkora, jak również wyczerpująco potraktowała nieznane do tej pory dokumenty archiwalne, które w znaczący sposób uzupełniają i objaśniają poczynania Adama Kirkora np. powody zamieszkania w Odessie. Rozbudowany wątek dotyczący jego działalności w zakresie wydawniczym, nadaje niniejszej pracy doktorskiej charakter prasoznawczy. W rozdziale zgromadzone zostało bogactwo wiadomości o związanych z twórczością Kirkora i zainteresowaniach. Stał się dzięki nim członkiem wileńskiej intelektualnej elity, docenianym znawcą zagadnień z dziedziny etnografii i archeologii. Należy zwrócić uwagę, że Doktorantka w znaczącym stopniu wykorzystwała bogatą korespondencję A. Kirkora, zwłaszcza z Józefem Ignacym Kraszewskim, z którym wymieniał myśli i współpracował. W rozdziale Autorka nie unika wysuwania wniosków. Na marginesie można dodać, że podrozdział dotyczący życia osobistego Kirkora został napisany w interesujący sposób, a nawet wciągający, że czyta się go jak powieść. Osobny podrozdział został poświęcony „Tece Wileńskiej” jako sukcesowi Kirkora na tle wielu przedsięwzięć wydawniczych, w tym „Kuriera Litewskiego”, którego został redaktorem. Podkreślony został jego talent organizacyjny i zdolność animowania życia kulturalno-intelektualnego Wilna. Doktorantka w przemyślany sposób przedstawiła jego poglądy, kwestie poczucia tożsamości narodowej na tle skomplikowanej sytuacji politycznej. W tok narracji umiejętnie zostały wplecione cytaty, które trafnie podkreślają problematykę.

Rozdział trzeci poświęcony został życiu i działalności Adama Honorrego Kirkora, po ostatecznym opuszczeniu przez niego Wilna w 1867 r., gdy osiedliwszy się w Petersburgu

uzyskał koncesję na wydawanie gazety „Nowoje Wriemia”. Doktorantka, podobnie jak w poprzednich częściach pracy, dokonała wnikliwego opisu tego okresu jego życia, nakreślając również odbiór poczynąń w środowisku, a także program podjętej inicjatywy wydawniczej, realizowanej na łamach pisma przez Kirkora i jego współpracowników. Podała szereg informacji o charakterze pisma oraz poruszanej na łamach tematyce. Opisała także walkę Kirkora o utrzymanie się pisma na trudnym rynku wydawniczym, jak się okazało, nieskuteczną.

Rozdział czwarty mgr Magdalena Worobjew poświęciła pobytowi Adama Honorego Kirkora w Krakowie, bogatego w naukowe dokonania, gdzie przybył w 1871 r. Pierwszy z podrozdziałów nosi trafny i wymowny tytuł „Trudna codzienność emigranta” – to ona spowodowała konieczność sprzedaży przez Kirkora bogatej kolekcji autografów oraz poszukiwania pracy w obcym mu środowisku. O poczuciu osamotnienia pisał m. in. do J. K. Kraszewskiego. Rozdział jest bardzo ciekawy i wnikliwie opisuje pobyt oraz działalność Kirkora w Krakowie, ale zdziwienie może budzić struktura tego rozdziału pod względem chronologicznym. Autorka opisuje ostatni okres życia, śmierć oraz uroczystości pogrzebowe, (s. 193-200), po czym kontynuuje opis jego poczynąń związanych z działalnością naukową i wydawniczą (zob. podrozdział 2. od s. 201). Na marginesie można dodać, że Doktorantka zamieściła własne fotografie nagrobka Adama Honorego Kirkora na Cmentarzu Rakowickim (rys. 25 i 26), przy czym warto byłoby podać jego dokładną lokalizację (Pas LD rząd zachodni, między grobowcami Głowackich i Pietraszkiewiczów). Te szczegóły można znaleźć w internetowej wyszukiwarce grobów i co istotniejsze – w książce Karoliny Grodziskiej *Scientiarum decor. Cmentarz Rakowicki w tradycji Polskiej Akademii Umiejętności* (Kraków 2002, s. 102). Mgr M. Worobjew w bardzo interesujący sposób opisała starania Kirkora co do kontynuacji pracy na polu wydawniczym, w tym przygotowań do wydania Księgi pamiątkowej z okazji jubileuszu J. I. Kraszewskiego. Trafne cytaty doskonale uzupełniają treść. Kolejny z podrozdziałów został poświęcony aktywności i zasługom Adama Kirkora w dziedzinie badań archeologicznych prowadzonych pod egidą Akademii Umiejętności, które Autorka opisała na tle przedsięwzięć naukowych tej instytucji. Przedstawiła także aktywność Kirkora w zakresie wygłaszania publicznych odczytów organizowanych przez Muzeum Techniczno-Przemysłowe w Krakowie. Na marginesie pragnę zaznaczyć, że Doktorantka odpowiednio skorzystała z artykułu Jadwigi Wielgut-Walczak (przypis 767, s. 254). Taż autorka wydała w 2021 r. obszerną monografię *Jedyna taka w Polsce... Dzieje Biblioteki Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie*. (z której siłą faktu mgr Worobjew nie mogła skorzystać), Jakkolwiek nazwisko Kirkora nie występuje

w indeksie osób, to w/w pozycja może okazać się przydatna, gdyby mgr Worobjew zdecydowała się podjąć starania o wydanie drukiem swej dysertacji doktorskiej. Sporo miejsca zostało poświęcone istotnej inicjatywie związanej z wydaniem „Żywopisnoj Rossii”, udziale Kirkora w przedsięwzięciu, gdzie Doktorantka zawarła szereg istotnych, nieznanych dokładnie wcześniej kwestii.

Warto jeszcze raz zwrócić uwagę na liczne cytaty zawarte w pracy, niekiedy obszernie, umiejętnie wplecione w tok narracji, ubarwiający tekst i dostarczający merytorycznych uzupełnień, a także ciekawostek. Występują tu jednak nieznaczne usterki, bowiem Autorka podając przeważnie cytaty kursywą, niekiedy tego sposobu zaniedbuje, podając cytaty w cudzysłowie, a wskazane byłoby ujednolicenie (zob. np. s. 76, 78).

Dysertację doktorską zamyka Zakończenie, a jest ono nader interesujące, bowiem zawiera trafne konkluzje dotyczące wszelkich poczynań A. H. Kirkora. Zostały podkreślone jego poglądy związane z ówczesną sytuacją polityczną i narodowościową, a także zasługi dla nauki oraz wydawnictw. W lapidarny sposób podsumowuje bogatą treść dysertacji doktorskiej.

Zawarta w pracy Bibliografia jest bardzo obszerna i obrazuje, jak wiele pracy wykonała Doktorantka docierając do źródeł archiwalnych znajdujących się w polskich, rosyjskich, białoruskich i litewskich, a także czeskiej - archiwach i bibliotekach naukowych (24 placówki!). Warto byłoby jednak, „dla porządku” podać miasto (czasem tego brak), w którym znajdują się poszczególne placówki, co nie zawsze jest jasne. Nie jest to istotna usterka, bowiem, jak sądzę, Doktorantka tak „oswoiła” tematykę, że sprawy te dla niej są oczywiste, co nie znaczy, że dla każdego czytelnika tej pracy.

Wykaz źródeł drukowanych nie budzi zastrzeżeń, podobnie jak obszerny wykaz opracowań, z których skorzystała Autorka przy pisaniu pracy. Drobne uwagi: literówka w nazwisku współautora – ma być: W.M. Kolasa (s. 299, poz. 110); uzupeł.: oprac. i przedm. J. Kądziela (s. 311, poz. 283), ponadto przy *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, należałoby podać wydawców i właściwe daty ukazywania się tego wielotomowego wydawnictwa, podobnie w przypisach w tekście – nazwiska wydawców danego tomu.

Wszystkie przypisy zostały sporządzone prawidłowo; są dowodem na skrupulatność i rzetelność badawczą Doktorantki. Poza zasadniczymi informacjami dotyczącymi wykorzystanego lub cytowanego tekstu zawierają w uzasadnionych przypadkach dodatkowe informacje oraz komentarze uzupełniające zasadniczy tekst. Równocześnie nie rozbijają toku narracji, a dostarczają dodatkowych istotnych informacji świadczących o szerokim

zapoznaniu się z bazą źródłową i różnorodnymi opracowaniami. Mgr M. Worobjew w pełni zapanowała nad rozbudowaną bazą źródłową i literaturą przedmiotu, co wymagało dyscypliny, a także dobrego warsztatu naukowego.

Do zalet przedstawionej dysertacji doktorskiej należy zaliczyć zamieszczenie Aneksu, zawierającego niepublikowany rękopis A. H. Kirkora „Chronologiczny rys życia i prac [...]”, podany tutaj według wszelkich zasad i wymogów edycji tekstu źródłowego.

Autorka niniejszej dysertacji zamieściła w tekście 37 rysunków, ściśle związanych z podjętym tematem. Na marginesie dodam, że bardziej adekwatne byłoby nazwanie ich ilustracjami, bądź po prostu skanami, a nie rysunkami. Drobnie uzupełnienie: znana jest jeszcze jedna fotografia Adama Kirkora - wykonana w krakowskim zakładzie fotograficznym Ignacego Kriegera. Zamieszczona jest w domenie publicznej PAUart, a przechowywana jest w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie, w Albumie Józefa Majera (rkps 6624). Jeszcze jedna drobna uwaga: na s. 60 pracy, zamieszczony został rys. 6 przedstawiający fotokopię metryki chrzcielnej Adama Kirkora. W podpisie pod nią warto byłoby sprecyzować, gdzie ten wpis się znajduje, w jakich zbiorach, a nie tylko, że stanowi materiały własne Autorki.

Recenzowana praca świadczy o dobrym opanowaniu przez Doktorantkę warsztatu historyka, umiejętności wyciągania oraz formułowania właściwych i celnych wniosków. Świadczy także o właściwych kwalifikacjach oraz zdolności do podejmowania samodzielnej pracy naukowej w dziedzinie biografistyki, dziejów kultury, życia społecznego, nauki oraz historii prasy, a także rozważań nad kwestią tożsamości narodowej i politycznych wyborów dokonywanych w XIX wieku.

Rozprawa doktorska została napisana poprawnie pod względem stylistycznym, doskonałą polszczyzną, a nawet z pewnym literackim polotem, który w pewnym fragmencie powodował, że tekst czyta się niczym ambitną powieść.

Pewne krytyczne i uzupełniające uwagi nie umniejszają osiągnięć Doktorantki, stanowią natomiast mogą punkt do rozważenia, czy też wzięcia pod uwagę przy przygotowaniu dysertacji do druku. Do podjęcia starań o opublikowanie jej w formie książkowej gorąco zachęcam.

Po głębokim zastanowieniu i z pełnym przekonaniem pragnę wyróżnić pracę doktorską mgr Magdaleny Worobjew „Powileńska działalność Adama Honorego Kirkora (w latach 1867-1887)”.

Uzasadnienie: Temat podjęty przez Doktorantkę jest ambitny, trudny ze względu na konieczność dociekań z różnych dyscyplin nauk historycznych. Związane z tematem

ówczesne stosunki polityczne, społeczne oraz narodowościowe, problematyka samookreślenia się osób z pogranicza kultur i tradycji często skomplikowana, a jako taka wymagająca głębokiego zastanowienia w sformułowaniu wniosków. Doktorantka wykonała ogrom pracy związanej z wykorzystaniem różnorodnych źródeł, w tym zachowanej korespondencji, co było korzystne dla ukazania tak złożonej działalności A. H. Kirkora. Uzupełniła jego biografię o nieznane do tej pory materiały, sprostowała błędy i nieścisłości. Wykazała się zdolnością umiejętnego, zarazem krytycznego wykorzystania źródeł archiwalnych jak i opracowań. Na wyróżnienie zasługuje znakomity styl pisania Doktorantki, co sprawia, że pracę doskonale się czyta.

Z przyjemnością stwierdzam, że praca doktorska „Powileńska działalność Adama Honorego Kirkora (w latach 1867-1886)”, autorstwa mgr Magdaleny Worobjew odpowiada wymogom stawianym dysertacjom naukowym i zasługuje na przedstawienie do publicznej obrony. Spełnia wszystkie wymogi ustawowe w rozumieniu ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm.). Wniosuję o dopuszczenie Autorki do kolejnych faz przewodu doktorskiego.

Bochnia, 16 VIII 2023 r.

Ewa Dawowska